

Kęstutis Cemnolonskis
Žurnalistas, 31 m.

Tu neieškok akmenyje
Nei vardo, nei žymės, –
Nors liktų aidas širdyje
Neužbaigtos giesmės...
Nors liktų tvarsčiai kruvini
Nuo sužeistos širdies, –
Nors liktų pėdsakai seni
Šiaurioj šaly tremties...
Nors liktų žodžiai, atversti
Penkioliktam tome, –
Jaunystės posmai užkasti
Po svetima žeme...

Česys Cemnolonskis

Pradžia

„Ar tiki, kad jau rytoj būsi Sibire?“ – klausimas, kurį girdėjau dažniausiai likus 24 val. iki penktadienio, kai 17 val. Lietuvos laiku atsidūriau traukinyje Vilnius – Maskva. „Ar dabar jau tiki?“, – traukinyje paklausė vienas iš misijos dalyvių. „Patikėsiu, kai sugrįšiu“, – atsakiau. Galbūt.

Žodis Sibiras mano gyvenime atsirado gana anksti. Dar tuomet, kai penkerių metų vaikui tėtis papasakojo tuos išgyvenimus, kuriuos jam teko patirti Archangelsko ir Komijos lageriuose.

Tuomet Sibirą supratau, kaip kažkokią baisią vietą, kurioje gyvi išlieka tik laimės kūdikiai, o sugrįžusieji gali sakyti sau pabaigę gyvenimo universitetą.

Vėliau Sibirą pradėjau suvokti ne tik kaip nakties košmarų kaltininką. Ši milžiniška teritorija žymėjo pabuvusius ten žmones, kurie kartu išlieka visiems laikams.

Dabar Sibirą suprantu dar kitaip. Ne tik kaip laukine gamta išsiskiriančią teritoriją, sustojusiam laike įstrigusius jos gyventojus, nykstančius lietuviškų kapinių kryžius, miškuose besiganančius naminius gyvūlius ar danguje skraidančius plėšriuosius paukščius.

Dabar turiu savąjį Sibiro paveikslą, kuris su kiekviena diena ten keitėsi, kartu keisdamas prieš tai girdėtus stereotipus ar tiesiog pasakojimus. Todėl mano dienoraštis žymimas ne dienomis kalendoriaus lapeliuose, o pastebėjimais, kurie įprasmino ekspedicijos dienas.

Nuotaika ir komanda

Pirma diena Rytų Sibiro pietuose įsikūrusios Chakasijos Respublikos sostinėje Abakane. Prieš tai – dvi paros kelionės traukiniu, lėktuvu ir autobusu. Pirmieji pokalbiai rusų kalba traukinyje. Nuostabūs žmonės Lietuvos ambasadoje. Įspūdžiai Maskvos Raudonojoje aikštėje. Dviračiu lėktuvą pasitinkantis Krasnojarsko oro uosto darbuotojas. Pusiaukelėje – keistai skanūs blynėliai su mėsa. Ir pagaliau – sovietinius laikus menantis viešbutis „Družba“, siūlantis „trys viename“: tualetas, prausykla ir dušas.

„Ar viskas gerai?“, – stovyklos psichologo tonu klausia už ekspedicijos sėkmę ir visų mūsų nuotaiką atsakingas Mantas. – „Viskas“, – atsakau, skubėdamas į išsvajotąjį „trys viename“, tačiau jis neatlyžta: „Ar tikrai. O kitiems kaip? Gal kam jau negerai?“, – pažeria virtinę klausimų ekspedicijos nuotaikų specialistas, taip dar kelioms minutėms nutolindamas mano akistatą su dušu.

„Palauk, Mantai, penktą dieną, kai būsime iš tikrųjų nelabai nusiprausę, nelabai pavalgę ir labai neišsimiegoję, tada galėsi neklausti. Pamatysi pats“, – atsakau ir patenkintas savo pranašystės realiomis perspektyvomis nukulniuojau praustis.

Klydau. Kai tos pačios dienos vakare susėdome atlikti stovyklų ritualo – išsakyti, kas kaip jaučiasi – visi kalbėjo, kad jaučiasi gerai ir kuo greičiau trokšta pradėti misiją. Gerai visi jautėsi ir po penkių dienų. Gerai ir po dešimties... Nepadėjo nei kitų dalyvių bandymas juokaujant išlaisvinti nuvargusį susipriešinimą, nei vadovo Gintauto genialus humoras, nei operatoriaus Vytauto (sorry, Ycliau, už operatorių – tave ten taip vadino) svajonė padaryti gerų pavargusios komandos kadru.

Tiesiog visi jautėsi gerai ir, kai paskutinėmis dienomis turėjome pasirinkimą likti viešbutyje, ar keliauti dar kelis šimtus kilometrų, ieškant galbūt jau žole apžėlusiu lietuvių kapų, visi buvo laimingi, kai nusprendėme vykti.

Sakau visi, nesigilindamas, ką kiekvienas jautėme. Garsiai išsakytos mintys rodė didelį norą padėti komandai, nepaisant to, jog kažkam neliko pietums sumuštinio, atiteko prastesnė vieta autobuse, kuriame ir taip nėra vietos.

Kai važiuojant atgal traukinyje sutiktas verslininkas pasakojo apie savo draugus, kurie gamtoje vieningai neša malkas ir neraginami kepa jautienos šašlykus, supratau, kad ir mes turime kuo didžiuotis. Nežinau, ar ten taip pat visi draugiškai šaltame upelio vandenyje skubėtų šveisti ryžiais priskretusio puodo ar dėl komandos sulakstyti porą kilometrų šen bei ten, ieškant geriamojo vandens.

Gintautas Alekna

Vardas ir Pavardė. Tiek žinojau apie Gintautą. Ir dar tiek pat mitų, kiek apie patį Sibirą. Griežtas. Reiklus. Vienintelis toks Europoje. Nuo jo humoro verkia merginos. Atsiskyres. Mėgsta vienatvę. Geriau laikytis nuo jo per pagarbų atstumą... Žmogus legenda, kurio vardas bus įrašytas istorijos vadovėliuose.

Dėl pastarojo teiginio – nesiginčysiu, tačiau visa kita „tiesa“ apie Gintautą Alekną buvo kiek kitokia. Būtent dėl to susitikimas su juo žymi dar vieną dieną mano dienoraštyje.

Gintauto autoritetas buvo jaučiamas dar misijai neprasidėjus ir tai sukėlė pagrįstų įtarimų. Visada nemėgau, kai žmogus giriamas dėl to, ko dar nepadarė. „Nepakeičiamųjų pilnos kapinės“, – sarkastiškai viename paskutinių interviu yra pasakęs Laimonas Tapinas.

Ir vėl džiaugiuosi klydęs. Gintautas Alekna yra nepakeičiamas. Ir ne dėl to, kad žino Sibirą geriau nei vietiniai gyventojai. Ne dėl to, kad gali išrinkti puikiausią stovyklavietę jos dar nematęs. Ne dėl subtiliai teisingo humoro jausmo ar gebėjimo vadovauti komandai jai to nepastebint.

Manau, labiausiai dėl to, jog savo gyvenimo išmintį jis sugeba perduoti taip, lyg mes patys to būtume išmokę.

Uodai, meškos ir kiti gyvūnai

Kai supratau, jog jau nespėsiu pasiskiepyti nuo erkinio encefalito (kaip nemaloniai skamba žodis encefalitas), guodžiau save, kad Sibiras, turbūt, mažiausiai ligų paliesta vieta. „Net jei erkių ten ir daug, greičiausiai, jos visos labai sveikos“, – guodžiau save.

Tačiau Taštype sutikta archeologė Lena, lydėjusi mus į taigą, papasakojo, jog Chakasijos žolėse yra labai daug erkių. Daugiau nei 70 proc. iš jų yra užkrėstos. Žinia nepaguodė, todėl

nusprendžiau daugiau neuždavinėti klausimų, kurių atsakymai manęs nedžiugina ir nejučia užsimaukšlinau savo margas kojines ant kelnių. Taip jos ten ir liko iki Maskvos oro uosto.

Vis dėlto labiau baiminausi dėl uodų. Dėl jų bene daugiausiai klausimų gavau sugrįžęs. „Kaip ten Sibiras? Ar nesuėdė uodai?“, – toks klausimas, matyt, buvo paskelbtas viešojo informavimo priemonėse, nes jį uždavinėjo kas antras sutiktas pažįstamas.

Tačiau uodų tuo metu buvo mažiau nei tikėjausi. Kepinantis karštis gynė juos į taigos kemsynus, o ir ten įsidienojus galima buvo gyventi. Vienintelė proga pajusti tikrą sibirietišką uodų antpuolį – maudantis. Vakarop prie kalnų upelių jie laukdavo mūsų ir galėdavo atsigriebti už prarastą dieną.

Laimei, jų sukandimo pasekmės praeidavo po kelių minučių. Taigi, jei Lietuvos senbūviams vėžiams gresia išnykimas dėl invazinių vėžių įsigalėjimo, gal reiktų parsivežti sibirietišku uodų, kurie išnaikintų lietuviškuosius ir kęstų ne taip skaudžiai?

Su uodais galėtume atsigabenti ir kokią vieną kitą mešką, kurios dabar tik retsykais užklysta iš Baltarusijos. Dydžiu Lietuvos plotui prilygstančioje Chakasijos Respublikoje meškų – šimtai. „Niekas jų neskaičiavo ir dar ilgai neskaičiuos, tačiau aišku viena – vien šiame miške lepečkoja kelios dešimtys rudųjų“, – pasakojo istorikė Lena.

Ketvirtą dieną Sibire, neskaičiuojant naminių gyvūnų, buvau matęs tik aibę plėšriųjų paukščių danguje, susliką, išsirausų urvą vidury žvyruoto kelio ir milžinišką slieką, išlindusį iš lietuviško kryžiaus. Pasakojimais apie meškas netikėjau.

Netikėjau ir tuomet, kai sužinojau, jog netoliese mūsų stovyklavietės prieš kelis metus miške buvo rasti meškų sudraskyti keturių medkirčių kūnai. Nelabai tikėjau ir tuomet, kai kapinėse Gintautas parodė meškos išmatas. „Tai meškos jauniklio“, – konstatavo tuomet ekspedicijos vadovas, primindamas, kad meškos su jaunikliais – itin pavojingos. Patikėjau, kai iš žygio,

ieškant lietuviškų kapinių, grįžę ekspedicijos dalyviai parodė šviežutėles juos sekusios rudosios pėdsakus. Ir, prisipažinsiu, slapta labai tikėjausi ją pamatyti.

Darbas ir muzika

Du dalykai, kurie suvienijo komandą, nors, dėl skirtingo požiūrio į juos, turėjo išardyti.

„Ekspedicija bus Sibire, misija prasidės Lietuvoje“ – tiesa, su kuria visi išvykome pasisemti patirties, kiekvienas turėdamas skirtingos formos ir dydžio samčius. Jau antrą vakarą supratau, kad mūsų kompanijos požiūris į darbą gerokai skiriasi.

Vieni labiau norėjo įspūdžių, kiti bendravimo, dar kiti – sunkaus ir alinančio fizinio darbo. Dėl vieno sutarė visi: „norime atrasti ir sutvarkyti kuo daugiau lietuvių kapų“. Padarėme tai, ko norėjome. Sukorėme vietos keliais daugiau nei 2 tūkst. kilometrų ir taip įgyvendinome daugiau nei buvo neplanuojant suplanuota. Kai kuriems teko susitaikyti, jog nevaikščiosime kiekvieną dieną po 30 kilometrų, tačiau daugiau jėgų galėsime skirti pačių kapinių tvarkymui.

Visiems užteko visko. Norintys žygių netrukus suprato, jog sėdėti ankštame autobuse yra ne mažiau alinantis reikalas nei kulniuoti pėsčiomis. Vienintelis tokių kelionių privalumas – muzika. Nežinau kodėl, tačiau mūsų dainavimas autobuse nedžiugino Alekno, todėl daugiausiai dainavome vakare prie laužo. Tiesa, ir ten – tyliai. Mat nenorėjome išgąsdinti vietinių meškų ar kitų raguočių gyventojų.

Čia su lietuviškomis sutartinėmis susipynė partizanų dainos (ačiū Eglei ir Monikai), šalia stovyklos skautiškų, širdį virpinančių dainų (ačiū Kamiliukui) puikiai derėjo nepriklausomybės vienybe alsuojančios patriotinės (Kazimierai, šaukiu aš tautą!..) ir jau nebeusakomo stiliaus legenda: „Svarbu, kad būtų faina“ (Mantai, aš sapnuoju ją naktimis).

„Grįši – visas patriotines dainas mokėsi mintinai“, – žadėjo man prieš kelerius metus buvę dalyviai. Išmokau... ir tokių, kurių originalios versijos nenorėčiau klausyti.

Lietuviai, rusai, chakasai ir visi kiti geri žmonės

Prieš kelerius metus pirmą kartą pamačiau vieną iš „Misija Sibiras“ filmų. Ten rodė jaunos žmones, kurie virpančiais balsais pasakojo sutikę Sibire lietuvių. Kai kurių akyse suspindo ašaros ir akys pasidarydavo didelės. Tada dar rodė ištraukas ir susitikimų su jais. Maniau sau, ko čia raudoti?

Čikagoje, sutikęs lietuvių džiaugiesi ir draugiškai amerikietišškai apsikabini, tapšnoji per petį ir šypsaisi visais dantimis, kiek tik jų turi burnoje. Paryžiuje mandagiai linkteli ir atsargiai pradedi pokalbį, stebėdamas, ar pašnekovas norėtų jį tęsti. Briuselyje tiesiog nusišypsai, išgirdęs kalbant lietuviškai, o Rygoje sakai sau – ir vėl tie lietuviai... Kodėl Sibire turėtų būti kitaip?

Tačiau ten buvo kitaip. Kai Mažųjų Arbatų miestelyje sutiktas lietuvis tremtinys Eduardas ištarė „sudie, vyrai“, o mes supratome, kad tai – paskutiniai senolio ištarti lietuviams lietuviškai, nesigraudinti nebemokėjome. Užteko ir daugiau tokių akimirų. Kai įteikėme jau lietuviškai nekalbančiam tremtiniui Juozui Lietuvos vėliavą, šis laikė ją iškėlęs, rodos, nebenorėdamas nuleisti niekada, o jo žentas Saša ištarė: „Didžiukis. Čia tavo tikroji vėliava“.

Jei ne Gintauto vietoje ir taikliai pasakyti „negraudink senolio“, matyt, ir mes būtume susentimentalėję. Juolab, kad gerų žmonių sutikome daug. Ir ne tik lietuvių.

Prisipažinsiu, iš pradžių vietinių žmonių svetingumas atrodė ne visiškai tikras. Jie sakydavo mandagius žodžius, linkėjo visokeriopos sėkmės, tačiau prireikus nelabai kuo vertingu galėjo pagelbėti. Tik vėliau supratau, kad žodis ten – svarbiau nei visa kita.

Išliko ne tik gražūs palinkėjimai ir pasakojimai. Išliko dalis kultūros, perduotos žodžiu ir pavyzdžiu. Dalis to, ko mums čia Lietuvoje truputį trūksta: kartais, sustojusio laiko ir mokėjimo nesijaudinti dėl neesminių dalykų.

Kaimuose, keliuose ir net mieste lakstančios karvės – vienas iš pavyzdžių. „Kodėl jūs jų nepririšate?“, – klausiu Taštypo mieste sutikto gyventojų. „O kam rišti“, – klausiamai atsako šis. Bandau paaiškinti, kad tuomet pririštos karvės nebėgios, kur papuola, o jis stebisi: „Bet jei pririši, karvės nuės žolę, kas tada?“. „Tuomet ateisit ir perkelsit karvę į kitą vietą“ – siūlau. „Tai, kam ją rišti, jei reiks vaikščioti perkelti?“, – nužudo mano logiką klausimu ir tęsia: „Atsivedė kiaulė paršelių, išėjo pavasarį į mišką, o rudenį sugrįš jau visa kiaulių banda. Nei šerti, nei rūpintis. Telieka juos suvalgyti“, – giriasi vietinis, tačiau pripažįsta, kad atvykę čia lietuviai ir juos daug ko išmokė.

Visiems jiems galiu ištarti nuoširdų chakasišką *alhytystypčiam*.

Maistas ir kiti „tik Rusijoje“ dalykai

Posakį „умом Россию не понять“ labiausiai išgarsino vieno gėrimo viena reklama, tačiau jis buvo žinomas gerokai anksčiau nei atsirado televizija. Atrodo, kad kai kuriais keistais dalykais rusai didžiuojasi specialiai, o kai kurių mes tiesiog nuoširdžiai nesuprantame.

Būtų klaida nepripažinti, kad viena iš „Misijos Sibiras“ dalių – jaunimo pažintis su tikrąja Rusija. Tokia, kokią atrado čia atvežti tremtiniai. Tiesa, dabar ji gerokai pasikeitusi: net kaimuose veikia elektra, kelios parduotuvės, o senovines, malkomis šildomas mokyklas

keičia naujos mūrinės... Tačiau požiūris į kai kuriuos dalykus nesikeis dar šimtmečiais. Klaidinga manyti, kad jis turėtų keistis. Galime stebėtis, juoktis, mokytis, pavydėti, gerbti ar pykti, tačiau, turbūt, tik Rusijoje:

- oro uoste jus pasitiks darbuotojas, minantis dviratį;
- pusryčiams kavinėje turėsite rinktis tarp kiaulienos kotletų ar vištos ketvirčių;
- paprašę kavos kavinėje, gausite ją užplikytą tiesiog puodelyje su dviem didžiuliais šaukštais cukraus;
- iš lėktuvo bagažą atveš traktorius;
- autobusų stotelėje rasite jaukiai įsikūrusią arklių kaimenę;
- suprasite, kad autobuso langai atsidaro į vidų;
- kaimuose apšvietimas degs visą parą;
- įsitikinsite, kad visos mašinos – visureigiai, o žiguliai gali lėkti 140 km/h greičiu kelias dešimtis kilometrų;
- į lėktuvo rankinį bagažą gražiai paprašę galėsite įsinešti palapinę su visomis metalinėmis konstrukcijomis ir t.t.

Galų gale, tik Rusijoje aš iš tikrųjų pajutau, kad nesu iš Rusijos. Ten nereikėjo pasakoti, kad Lietuva – ne Rusijos dalis, kad lietuviai kalba lietuviškai, o ne rusiškai ir kad mes jau daugiau nei 20 metų – laisvi ir nepriklausomi. „Ten klausė – kaip jūs ten gyvenate be televizijos bokšto?“, – ir aš nuoširdžiai sakydavau: „Labai gerai. Net nežinojau, kaip mes čia, Lietuvoje, taip gerai gyvename“.